

Doc. Dr. Hámori Antal PhD., Lic.*

AZ ERKÖLCSI NEVELÉS AZ OKTATÓI SZABADSÁG ÉS FELELŐSSÉG ETIKAI TÜKRÉBEN – „REFORMOK ÚTJÁN”

A Budapesti Gazdasági Főiskola a Magyar Tudomány Napja tiszteletére immáron hetedik alkalommal tart tudományos konferenciát, melynek központi témája, miként a meghirdetésben szerepel, „napjaink sokat vitatott, aktuális gazdaságpolitikai kérdése” – a cím szerint „Reformok útján”. Egy pedagógiai szekcióban nyilvánvalóan a nevelés az a terület, amelyen az érdeklődés a „megújulás” szempontjából is kicsúcsosodik, illetve kicsúcsosodhat, figyelemmel egyúttal arra, hogy nemcsak a Főiskola „gazdasági”, hanem a szekció úgyszintén „üzleti”. Sőt, éppen, hogy egy gazdasági oktatási intézményben különösen is fontos a nevelés, a jó nevelés, hiszen a gazdasági (üzleti) életben jócskán éri kísértés, bűnös kísértés az embert. Ha pedig ez az iskola pedagógusokat is képez (például üzleti szakoktatókat, közgazdásztanárokat), akkor egészen különleges az a felelősség, ami a nevelés, a reform vonatkozásában megjelenik. Felelősség, mert – miként az alábbiakban szerepel – etikai reflexiót kíván.

Etika- és jogtanárként ezért aztán az alázat erényének értelmében valóban szolgálat szólni a nevelésről, a helyes erkölcsi nevelésről. Napjaink világában, amikor nagyon nagy tömegek nélkülözik a legszükségesebbeket, míg mások – mondjuk ki bátran – dúskálva élnek és tékozzák a javukat, súlyos lelkiismereti kötelességünk felhívni a figyelmet a reform, azaz a megújulás, az igaz erkölcsi megújulás, a gondolkodásmód helyes irányba történő megváltoztatásának és az e szerinti életnek a szükségességére. E nélkül, ezen reformok hiányában a gazdaság helyes irányú megújulása sem valószínű. Amennyiben hiányzik az emberhez méltó (helyes) gondolkodásmód és élet, annyiban a gazdaság (üzleti világ) sem lesz jó; és félreértés ne essék – senkinek... Egyedül a Gonosz fog örülni, hogy az ember sem boldog, ő is elbukott.

Az eddigiekből is kitűnik, hogy az *etika*, annak művelője, az emberi magatartások helyes rendjét a végső, természetes alapelvekből fejt ki; ismereteit metafizikai alapelvekre igyekszik visszavezetni; sajátos *feladata*ként pedig az erkölcsi rend természetét vizsgálja és kutatja; *tárgya* a tudatos és szabad akaratú emberi magatartás; sajátos tárgyalási szempontja (*fő témája*) az emberi magatartás helyessége (a jó és a rossz megkülönböztetése) az erkölcsi rend tükrében. Az etika tehát érték-tudomány; a metafizika alkalmazott „gyakorlati” tudománya. A tisztességes emberi magatartás ugyanis meghaladja a merőben fizikai természet rendjét; például az étel és ital a fizikai rendhez tartozik, de amikor alamizsnaként használják a rászorulóknak részére, akkor új jelentést kap. Azt is mondhatjuk, hogy az etika a helyes tettek tudománya; vagyis a *filozófia* nem az igazság szemlélete csupán, hanem az erkölcsileg jó életre való törekvés életmódja, amihez a hit hathatós segítséget nyújthat. Érdemes kiemelni, hogy a kinyilatkoztatott erkölcsi igazságot (isten törvényt)¹ szem előtt

* BGF Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Főiskolai Kar, Vendéglátás Intézeti Tanszék, főiskolai docens, állam- és jogtudományi, valamint kánonjogi doktor, a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Bizottságának köztestületi tagja, etika- és jogtanár.

¹ Vö. Tízparancsolat.

HÁMORI A.: AZ ERKÖLCSI NEVELÉS AZ OKTATÓI SZABADSÁG ...

tartó (keresztény) bölcséleti etika módszerét tekintve az *értelem* művét veszi alapul, alátámasztva lélektani, biológiai, történeti és társadalmi tapasztalattal.²

Az említettek fényében nem nehéz belátni, hogy az *erkölcsi nevelés alapja és célja* – végső soron – az igazságra, a legfőbb jóra, a teljes és boldog tökéletességre, azaz az örök boldogságra való segítség. Az ember boldogsága a tökéletes érték (a jó) zavartalan, el nem múló birtoklása; a Jóra, az Igazság megismerésére való törekvés, irányultság és szeretésének állapota;³ mások boldogítása, szolgálata.⁴ Ez méltó az emberhez; ez képezi az emberi méltóság részét.⁵ Ezzel összefüggésben hangsúlyozandó, hogy a helyes pedagógiai tevékenység nyitott az emberi lét végső kérdéseire.⁶ A különböző tantárgyak sem csak a tudás megszerzését célozzák pusztán, hanem értékeket közvetítenek és igazságokat fedeztetnek fel.⁷

² L. Bolberitz Pál, *Az etika alapelvei*, Bp. 2003. Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet 7., 9-15., 17., 23. (az „ethos”-hoz, „mos”-hoz uo. 9.; az „érték”-hez uo. 17-19.; az erkölcsi elvek eredetéhez uo. 20-23.); Bolberitz Pál, *A keresztény bölcsélet alapjai*, Bp. 2002. JEL K. 399-405.; valamint Boda László, *Az etika megalapozása*, in *Emberismeret és etika*, Szerk. Beran Ferenc, Bp. 2004. Szent István Társulat (SZIT) 63-77. L. még *Magyar Katolikus Lexikon* (MKL), III., Bp. SZIT 1997. (főszerk.: Diós István) 374-375.

³ Vö. 1983. évi *Codex Iuris Canonici* (CIC) 748. k. 1. § („Minden ember keresni tartozik az Istenre és az ő egyházára vonatkozó igazságot, és amit felismer, azt isteni törvény alapján köteles és egyben jogosult elfogadni és megőrizni.”).

⁴ L. Mt 5,3-12 (vö. Jn 17,3; Róm 8,18; Zsid 4,7-11); Szent Ágoston, *De civitate Dei* 22, 30; *A Katolikus Egyház Katekizmusa* (1997. augusztus 15.), A latin mintakiadás fordítása, Bp. 2002. SZIT 863 (a továbbiakban: KEK), 1700., 1716-1729. („A boldogságok tanítják a végső célt, melyre Isten hív minket: az Országot, Isten látását, az isteni természetben való részesedést, az örök életet, a gyermekséget és a nyugalmat Istenben.” – 1726.); bővebben: KEK 1699-1876.; MKL III.

⁵ Vö. KEK 1706., 1709., 1715. Az „emberi méltóság”-hoz I. II. Vatikáni Zsinat, *Lumen Gentium kezdetű hittani rendelkezés (dogmatikus konstitúció) az Egyházzól*, Róma 1964. november 21., in *Acta Apostolicae Sedis* (AAS) 57 (1965) 5-71. (a továbbiakban: LG), 32.; II. Vatikáni Zsinat, *Gaudium et Spes kezdetű lelkipásztori konstitúció az Egyház és a mai világ viszonyáról*, Róma 1965. december 7., in AAS 58 (1966) 1025-1120. (a továbbiakban: GS), 12-22. („az emberi méltóság megköveteli, hogy testében Istent dicsőítse, és ne engedje szívét romlott hajlamainak szolgálni” – 14.; „Az emberi méltóság lényeges része az Istennel való közösségre szóló meghívás.” – 19.; „Az Egyház vallja, hogy Isten elismerése egyáltalán nem ellenkezik az emberi méltósággal, mivel e méltóság Istenben alapszik és válik tökéletessé. Isten ugyanis értelmes és szabad, társas lénynek teremtette az embert, s mindenekelőtt meghívta, hogy gyermekként közösségben legyen vele és részesedjék az ő boldogságában.” – 21.); II. Vatikáni Zsinat, *Gravissimum educationis kezdetű nyilatkozat a keresztény nevelésről*, Róma 1965. október 28. (a továbbiakban: GE), 1.; II. Vatikáni Zsinat, *Dignitatis humanae kezdetű nyilatkozat a vallásszabadságról*, Róma 1965. december 7., in AAS 58 (1966) 926-946. (a továbbiakban: DH), 1.; KEK 2393. („Isten az embert férfinak és nőnek teremtve mindkettőt azonos személyi méltósággal ajándékozta meg. A férfinak és nőnek egyaránt föl kell ismernie és el kell fogadnia szexuális identitását.”); II. János Pál pápa, *Veritatis splendor kezdetű enciklika a katolikus Egyház minden püspökének az Egyház erkölcsstanának néhány alapvető kérdéséről*, 1993. augusztus 6., in AAS 85 (1993) 1133-1228. (PM XXIV. Bp. 1993. SZIT 149, fordította: Diós István; a továbbiakban: VS), 80.; II. János Pál pápa, *Evangelium vitae kezdetű enciklika az élet védelméről*, 1995. március 25., in AAS 87 (1995) 401-522. (PM XXVI. Bp. 1995. SZIT 152, fordította: Diós István), 44-45.; CIC 208. k., *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium* (CCEO) 11. k. /1. *Az Egyházi Törvénykönyv, A Codex Iuris Canonici hivatalos latin szövege magyar fordítással és magyarázattal*, Szerkesztette, fordította és a magyarázatot írta: Erdő Péter, Bp. ⁴2001. SZIT (a továbbiakban: ET) 220-221.; Erdő Péter, *Egyházjog*, Bp. ⁴2005. SZIT 204., 221.; Hollós János, *Jegyzetek a keleti egyházak törvénykönyvéhez*, II, Téglás 2003. 8./; vonatkozó irodalom pl. Beran Ferenc, *A keresztény erkölcs alapjai*, Bp. ²2001. SZIT 15-20.; Tarjányi Zoltán, *Az erkölcssteológia története és alapfogalmai, Morálteológia I*. Bp. 2005. SZIT 46-61.; Weber, Helmut, *Speciális erkölcssteológia*, Bp. 2001. SZIT (fordította: Tuba Iván) 78-89., 158., 165-170., 182., 196-203., 226., 232-235., 249.; továbbá Hámori Antal, *Az emberi méltóság védelme az egyházi jogban I-II.*, in *Magyar Bioetikai Szemle (MBSZ)* 9 (2003/4) 12-20., 10 (2004/1) 9-18.; és Rászlai Tibor, *Az „emberi méltóság” etikai megítélése*, in *MBSZ* 5 (1999/1) 1-6.; a léttani aspektushoz I. Bolberitz Pál, *A keresztény bölcsélet alapjai*, Bp. 2002. JEL K. 25-81.

⁶ L. Katolikus Nevelés Kongregációja, *A katolikus iskola a harmadik évezred küszöbén*, Róma 1997. december 28., 10.

⁷ L. uo. 14.

HÁMORI A.: AZ ERKÖLCSI NEVELÉS AZ OKTATÓI SZABADSÁG ...

Azt is tudjuk, hogy az embernek már emberlétével adva van a nevelés ténye; ugyanis kialakulatlanul jön a világra, s így szüksége van testi és lelki képességeinek kifejlesztésére, azaz nevelendő (*educandus*); és elvben alapvetően alkalmas is rá, hogy kiművelődjék, fejlődjék, felnevelődjék, vagyis nevelhető (*educabilis*). Az *educandus* azonban kezdettől fogva bizonyos feszültségben él egyéni-személyes képességeinek kifejlesztése és a konkrét-történelmi társadalom adottságai között, amelyekbe belekelelkezik. Ez a közösség ugyanis – miként a tavalyi BGF-konferencián Szekcióvezető Asszony is utalt rá értékes előadásában⁸ – bizonyos értékfogalmak, értékelképzelések, értékrend alapján arra törekszik, hogy a maga rendjét, jogát és ezzel jövőjét is a neveléssel biztosítsa. A *nevelés* alatt ekként a történelmi emberlét áthagyományozását értjük. Így a történelmi ember mindig már *educans* is. Azzal ugyanis, hogy belefogan a mindenkor adott társadalomba, tagja lesz a mindig nevelő közösségnek.⁹

Hangsúlyozni kell, hogy az ifjúság nevelésében a *nevelő közösség* kiemelt alanya az oktató, a tanár; különlegesen jelentős eszköze pedig az iskola, nemcsak az alsó- és a középfokú iskola, hanem a felsőoktatási intézmény is,¹⁰ – előmozdítandó a szeretet és megbecsülés szellemét.¹¹ Az oktatókkal kapcsolatban – valóban kifejezően – a *Gravissimum educationis* kezdetű dokumentumban ezt olvashatjuk: „Szép és felelősségteljes mindazok hivatása, akik a szülők segítőként és a társadalom megbízottaiként nevelői feladatra vállalkoznak az iskolákban; e hivatás sajátos szellemi és szívbeli adottságokat, nagyon gondos fölkészülést, állandó megújulási és alkalmazkodási készséget kíván.”¹²

Az államnak, mint a társadalom részének, joga és kötelessége a nevelés, annál is inkább, mint-hogy feladata az evilági közjó biztosítása.¹³ A *közjón* azon társadalmi életfeltételek összességét értjük, melyek mind a csoportoknak, mind az egyes tagoknak lehetővé teszik, hogy teljesebben és könnyebben elérjék tökéletességüket.¹⁴ A *nevelés alapját* képezi az, hogy az embernek személyi méltósága folytán elidegeníthetetlen joga van a neveléshez.¹⁵ Viszont amennyire lényege és természete szerint egyén az ember, annyira közösségi, társadalmi lény is: családba születik, és közösség nélkül nem tud élni. Ezért a nevelés mindig közösségi szempontú, közösségi célzatú is. Tehát segíteni kell az embert testi, erkölcsi és értelmi képességeinek harmonikus fejlődésében.¹⁶

Az *igazi nevelés* – ennek megfelelően – szeretetteljes, a személyt gazdagítja, az ember végső céljára irányul, s egyúttal javára van annak a társadalomnak is, melynek az ember tagja, s melyben az ember feladataival szerepet vállal.¹⁷ A *jó nevelés* óvja az embert a világ veszélyeitől, de nem egyszerűen negatív óvással, hanem alkalmassá téve őt a pozitív, erkölcsös életalakításra, ami életre szóló út és feladat (szolgálat) mindnyájunk számára.¹⁸

E szolgálat oktatói szabadsága és felelőssége körében kiemelendő az emberi méltóság tisztelete. Ehhez persze elengedhetetlen annak ismerete a maga teljes valóságában. Az *emberi méltóság* a szellemi és halhatatlan lélekkel, értelemmel és akarattal fölruházott – önmagáért akart – emberi személy fogantatása pillanatától kezdve fennálló legfőbb jóra, Igazságra (azaz Istenre) irányultsága, örök boldogságra („Jó”-ra, tökéletességre) való rendeltsége. Ebben az értelemben: az emberi méltó-

⁸ L. Hillerné Farkas Julianna, *Értékek, célok, iskolák. Értékazonosság és értékkülönbség a világi és egyházi középfokú iskolákban*, in *Stratégiák 2007 és 2013 között, Tudományos konferencia a Magyar Tudomány Napja 2006 tiszteletére, 2006. november 9-10.* (programfüzet), Bp. 2006. BGF 154.

⁹ L. Várnagy Antal, *Bevezetés a Gravissimum educationis kezdetű Nyilatkozathoz*, in *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai* (Szent István kézikönyvek 2.), Bp. 2000. SZIT 367.

¹⁰ Vö. uo. 369. L. GE 5. (vö. uo. 9.).

¹¹ L. 9-es sz. lábjegyzet, 373.

¹² L. GE 5. (vö. konferencia címe).

¹³ L. 9-es sz. lábjegyzet, 372. Vö. GE 6.

¹⁴ L. GS 26.

¹⁵ L. GE 1.

¹⁶ L. uo.

¹⁷ L. 9-es sz. lábjegyzet, 371. Vö. GE Bevezetés, 1.

¹⁸ L. 9-es sz. lábjegyzet, 376. Vö. GE 7.

HÁMORI A.: AZ ERKÖLCSI NEVELÉS AZ OKTATÓI SZABADSÁG ...

ság az emberhez méltó létezők összessége, az igazi emberi lét, valóság a maga – említettek szerinti – képességével és aktivitásával.¹⁹ Ez az irányultság, rendeltség (méltóság) az embernek az Isten képmására és hasonlatosságára történt teremtésében gyökerezik,²⁰ az isteni boldogságra szóló meghívásban nyerve el beteljesedését^{21, 22}.

Ennek megfelelően az ember tökéletességét a „Jó és az igaz keresésében és szeretetében” találja meg;²³ lelke s szellemi képességei, értelme és akarata következtében szabadsággal fölruházott lény (személy), ami „az istenképiség kiemelkedő jele”.²⁴ Az erkölcsi élet gyakorlata tanúskodik az ember méltóságáról.²⁵ Az, ami nem jó, ami nem tökéletesíti, nem bontakoztatja ki, és nem boldogítja az embert, nem méltó az emberhez, s ezért nem tartozik az emberi méltóság fogalmi körébe. Azt pedig, ami nem méltó az emberhez, nem szabad megtenni és megengedni.²⁶ Ennek megfelelően a magyar Alkotmány 54. §-ának (1) bekezdésében szereplő emberi méltósághoz való jog, és az alkotmánybírói értelmezés szerint is abból levezetett (annak szerves részeként tekintett) ún. „önrendelkezési jog”²⁷ nem foglalja magában az ártást (így az önártást sem). Az emberi méltósághoz való jog csak az emberhez méltó magatartásokra (l. *actus humanus*, és nem egyszerűen *actus hominis*) terjed és terjedhet ki. Az emberhez nem méltó magatartásra nem lehet igényt támasztani, mert ahhoz jog sincs. Ezt a természetes ész fényével is könnyen be lehet látni.

Az ember értelmesnek teremtett; személyi méltósággal van fölruházva, ura magatartásának és felelős érte. Vallásos megfogalmazásban ezt úgy idézhetjük, hogy „Isten... az embert »saját döntésére akarta bízni«, hogy a maga elhatározásából keresse Teremtőjét, és hozzá ragaszkodva, szabadon jusson el a teljes és boldog tökéletességre”:²⁸ „Az ember értelemmel van megajándékozva, s ebben hasonlít Istenhez, elhatározásában és cselekvésében szabad.”²⁹

A *szabadság* – sajátosan emberi magatartások jellemzőjeként – nem más, mint az értelemben és az akaratban gyökerező hatalom: cselekedni vagy nem cselekedni, ezt vagy azt tenni, megfontolt magatartásokat önállóan tanúsítani. Az emberben a szabadság – valójában – az igazságban és a jószágban való növekedés és érlelődés ereje, ami tökéletességét akkor éri el, amikor a legfőbb jóra, az Igazságra, azaz Istenre, a mi boldogságunkra irányul.³⁰ Ez az irányultság hozza el az ember igaz szabadságát, a szív békéjét, nyugalmat, melyre valójában minden ember vágyik.

Az említettek értelmében igaz szabadság csak a jó, az igazság és az igazságosság szolgálatában lehetséges. Az ember minél inkább teszi a jót, annál szabadabbá válik. Az engedtlenség és a rossz választása visszaélés a szabadsággal és a bűn rabszolgaságába vezet.³¹ A rosszra valójában (moraliter) nincsen szabadság, mert azzal voltaképpen elveszítjük magát a szabadságot.³²

A szabadság teszi *felelőssé* az embert magatartásáért; olyan mértékben, amennyire szándékos. A magatartás beszámíthatósága és az érte való felelősség csökkenhet vagy megszűnhet például a kó-

¹⁹ L. KEK 1703-1706., 1711., 1730.

²⁰ L. Kol 1,15 (vö. 2Kor 4,4); GS 6., 13-17., 22., 24.; KEK 1700-1702.

²¹ L. Mt 5,3-12 (vö. Jn 17,3; Róm 8,18; Zsid 4,7-11); Szent Ágoston, *De civitate Dei* 22, 30; KEK 1700., 1716-1729. („A boldogságok tanítják a végső célt, melyre Isten hív minket: az Országot, Isten látását, az isteni természetben való részesedést, az örök életet, a gyermekséget és a nyugalmat Istenben.” – 1726.).

²² L. KEK 1699-1876.; MKL III. 87-88.

²³ L. GS 15.; KEK 1704., 1711.

²⁴ L. GS 17.; KEK 1705., 1712.

²⁵ L. 5-ös sz. lábjegyzet.

²⁶ L. pl. CIC 1397-1398. k., CCEO 1450-1451. k.

²⁷ L. pl. 8/1990. (IV. 23.) AB határozat, 23/1990. (X. 31.) AB határozat, 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, 48/1998. (XI. 23.) AB határozat, 22/2003. (IV. 28.) AB határozat, 54/2004. (XII. 13.) AB határozat, 43/2005. (XI. 14.) AB határozat.

²⁸ L. GS 17.

²⁹ L. Szent Ireneusz, *Adversus haereses* 4, 4, 3; és KEK 1730.

³⁰ L. KEK 1731-1732.

³¹ Vö. Róm 6,17; 1. KEK 1733.

³² Vö. 54/2004. (XII. 13.) AB határozat.

HÁMORI A.: AZ ERKÖLCSI NEVELÉS AZ OKTATÓI SZABADSÁG ...

ros elmeállapot, a tudatlanság, a figyelmetlenség, a tévedés, a súlyos szenvedély, a provokáció, az erőszak (kényszer, fenyegetés), a súlyos félelem, a súlyos kellemetlenség, a szükség és a jogos védelmi helyzet következtében.³³

A felelősség ugyanakkor embertársainkkal való szolidaritásunk forrása is. Az ember nem önmagától, elszigetelten, mindössze önmagáért való, hanem társas, közösségi mivoltában létező valóság. A szabadságot az emberek közötti kapcsolatokban gyakoroljuk; az ehhez való jog elválaszthatatlan az ember méltóságától.³⁴ Ennek megfelelően az ember, az emberi élet, az emberi méltóság nem pusztán személyes, hanem közösségi érték is. Az ember kibontakozása, kiteljesedése, boldogsága is ezen valóságában valósul (valósulhat) meg.

Mindemellett azt is látni kell, hogy az ember közösségi kapcsolataiban is hajlik a rosszra (konkupiszcencia), az irigység, a gonoszság gyakran megkísérti a megigazult embert is. Értelme és szabad akarata által (kegyelemmel) azonban képes legyőzni a kísértéseket és elkerülni a bűnöket, s ha esendőségénél fogva mégis megbotlik, az említettek szerint felelősség terheli, melyről lelkiismerete is tanúskodik.

Az ember értelménél fogva keresi, s köteles is keresni az igazságot, a jót, melyhez – ha megtalálta – ragaszkodnia kell.³⁵ Ez következik szabadságából, erkölcsiségéből. Vagyis az ember szabadon jut el az igazság megismerésére és az abban való életre (teszi a jót jól és kerüli a rosszat), mely folyamat az ő kibontakoztatása, kiteljesedése, végső soron: a teljes és boldog tökéletességre jutása.³⁶ Erre irányul az ember, ez méltó hozzá, mert szabadsággal fölrüházott lény.³⁷

Az ember szabadsága tehát (a szó igazi értelmében), korlátoltsága és esendősége ellenére, nem foglalja magában a bármit-mondás és a bármit-tevés „jogát”. Az a „jog”, ami nem való az emberi méltósághoz, az ember méltóságához, ami nem méltó az emberhez, valójában nem is jog, hanem annak elfajulása, a bűn szolgálata (nem actus humanus, – csak actus hominis).

Az emberiség történelme kezdettől fogva a szabadság rossz használatából született elnyomásokról és szerencsétlenségekről tanúskodik. Az ember, ha elszakad az erkölcsi törvénytől, megkárosítja a saját szabadságát, önmagát kötözi meg, megszakítja a testvériséget a hozzá hasonlókkal és föllázad az isteni igazság ellen.³⁸

³³ L. KEK 1734-1735., és 1736-1737.; vö. CIC 1321-1325., 1327-1328., 1343-1346. kk., CCEO 1403., 1409., 1413-1415., 1418. kk. (ET 890-898., 912-913.; Erdő Péter, *Egyházjog*, 609-616., 628-630.; Hollós János, *Jegyzetek a keleti egyházak törvénykönyvéhez*, II, 300-304.; valamint Hámori Antal, *Életvédelem a katolikus Egyház jogrendjében világi jogi összehasonlítással*, Bp. 2006. SZIT 79-87., 101-108.).

³⁴ Vö. DH 2., 7.; KEK 1738.

³⁵ Vö. CIC 748. k. 1. §.

³⁶ Vö. GS 17.

³⁷ Vö. KEK 1730.

³⁸ L. KEK 1739-1748.; Hittani Kongregáció, *Libertatis conscientia*, in AAS 79 (1987) 559., 13. Vonatkozó irodalom pl. Böckle, Franz, *A moráleteológia alapfogalmai, A keresztény lelkiismeret és nevelése* (Erkölcsteológiai Könyvtár 1., Szerk. Tarjányi Zoltán), Bp. 2004. JEL K. (fordította: Dallos Antal) 34-37., 42-44.; Häring, Bernhard, *Krisztus törvénye, I, Általános erkölcssteológia*, Pannonhalma–Róma 1997. (fordította: Németh Mihály) 120-140.; Pinckaers, Servais, *A keresztény erkölcssteológia forrásai, Módszere, tartalma, története*, Bp. 2001. Paulus Hungarus / Kairosz K. (fordította: Turgonyi Zoltán) 335-465., 471-476.; Tarjányi Zoltán, *Az erkölcssteológia története és alapfogalmai*, 72-78., 88-93.; Weber, Helmut, *Általános erkölcssteológia, Hívás és válasz*, Bp. 2001. SZIT (fordította: Tuba Iván) 248-260.; továbbá Beran Ferenc, *A keresztény erkölcs alapjai*, 36-43.; Boda László, *A keresztény erkölcs, alapkérdései, Erkölcssteológia I.*, Bp. 1997. Szent József K. 72-82.; Bolberitz Pál, *Az erkölcsi cselekedet feltételei*, in *Emberismeret és etika*, Szerk. Beran Ferenc, Bp. 2004. SZIT 42-49.; Bolberitz Pál, *Az etika alapelvei*, 25-39.; Bolberitz Pál, *A keresztény bölcsélet alapjai*, 405-412.; Varga Andor, *Az erkölcsi élet alapjai*, Teológiai Kiskönyvtár IV/6, Róma 1978. 17-30.; valamint Erdő Péter, *Szabadság és jog*, in *Távlatok* 15 (2005/4) (70) 448-458.; Hámori Antal, *A „szabadság” mibenléte, erkölcssteológiai összefüggései*, in uő., *Életvédelem a katolikus Egyház jogrendjében világi jogi összehasonlítással*, 27-34.; Hámori Antal, *„Lehetnek-e igényeink és lehetőségeink az abortuszra?” (egyházi jogi aspektusok) I-II*, in *MBSZ* 11 (2005/3) 118-122., (2005/4) 194-196.; Hámori Antal, *A magzatvédelem kánonjogi aspektusai és az orvos lelki-*

HÁMORI A.: AZ ERKÖLCSI NEVELÉS AZ OKTATÓI SZABADSÁG ...

Az emberi méltóság, a szabadság és felelősség fogalmához szorosan hozzátartozik a *lelkiismeret*. A tanúsított magatartásokért való felelősség vállalását ugyanis a lelkiismeret teszi lehetővé. A lelkiismeret az ember legrejtettebb magva és szentélye, ahol egyedül van Istennel, akinek szava visszhangzik bensőjében. II. János Pál pápa Veritatis splendor kezdetű enciklikájának megfogalmazásában ezt a következőképpen olvashatjuk: „Annak a kapcsolatnak, mely az ember szabadsága és Isten törvénye között fönnáll, eleven székhelye a személy »szívében«, más szóval erkölcsi lelkiismeretében van...”;³⁹ „...az erkölcsi lelkiismeret... az a szent hely és tér, melyben Isten beszél az emberrel.”⁴⁰

Az ember lelkiismerete mélyén tehát egy olyan törvényt fedez föl, amelyet nem ő ad önmagának, hanem Isten; engedelmességgel tartozik iránta, s e törvény hangja a kellő pillanatban fölhangzik szívében; mindig arra szólítja, hogy szeresse és cselekedje a jót, kerülje a rosszat. Az ember méltósága, hogy megtartja ezt a törvényt. A lelkiismeret tanúsítja az igazság tekintélyét, hivatkozva a legfőbb Jóra, akinek vonzását érzi az emberi személy, és elfogadja parancsait.⁴¹

Az erkölcsi lelkiismeret voltaképpen az *értelem ítélete*, aminek segítségével az ember fölismeri egy konkrét – következő, folyamatban lévő vagy már tanúsított – magatartás erkölcsi minőségét.⁴² Az emberi személy méltósága magában foglalja és megköveteli az erkölcsi lelkiismeret helyességét. A helyesen formált lelkiismeret *igaz* és *igazmondó*; ítéleteit az *értelmet követve* hozza meg, összhangban a Teremtő bölcsessége által akart igaz jóval.

A lelkiismeretnek *biztosnak*, az erkölcsi ítéletnek *világosnak* kell lennie. Ezért a lelkiismeret *nevelése* az egész emberi élet *nélkülözhetetlen* feladata. Az *okos nevelés* erényre tanít, *szabadságot ad és meghozza a szív békéjét*.⁴³ A lelkiismeret nevelésének folyamatában *Isten igéje* világítja meg utunkat, amit hitben és imádságban kell magunkévá tennünk és gyakorlattá váltanunk.

Lelkiismeretünket vizsgálunk is kell; ebben a Lélek ajándékai serkentenek, mások tanúságtétele és tanácsai pedig segítenek.⁴⁴ Az erkölcsi lelkiismeret *összetevői* közé tartozik: az erkölcsiség alapelveinek ismerete, ezek alkalmazása a konkrét helyzetben az érvek és értékek gyakorlati megfontolása által, s az ítélet az adott magatartásról.⁴⁵

A lelkiismereti ítélet állásfoglalása egyúttal a remény és a megtérés záloga; tanúsítva az elkövetett bűnt, bocsánatkérésre, további jótettekre és kegyelemmel az erények szüntelen gyakorlására készlet.⁴⁶

Az ember azonban néha kerül olyan körülmények közé, amelyek bizonytalanná teszik az erkölcsi ítéletet és megnehezítik a döntést. Ám az embernek mindig azt kell keresnie, ami helyes és jó, s föl kell ismernie Istennek az isteni törvényekben kifejezett akaratát.⁴⁷

Az embernek mindig engedelmeskednie kell lelkiismerete biztos ítéletének; ha tudva és akarva ellene cselekednék, önmagát ítélné el. Előfordul azonban, hogy az erkölcsi lelkiismeret a tudatlanság állapotában van, és téves ítéleteket hoz tanúsítandó vagy már tanúsított magatartásokról. Ez a tudatlanság gyakran beszámítható az emberi felelősségnek; például akkor, amikor „az ember nem fordít elég gondot az igaz és a jó keresésére, és a lelkiismeret a bűn megszokása következtében las-

ismereti szabadsága, in *Studia Wesprimiensia* 7 (2005/I-II) 71-93. Az emberi magatartások erkölcsiségének témájához l. KEK 1749-1761.

³⁹ L. VS 54.

⁴⁰ L. uo. 58.

⁴¹ L. Róm 2,14-16; GS 16.; KEK 1776-1777., 1795.

⁴² L. KEK 1778-1779., 1796.

⁴³ L. DH 3.; KEK 1782-1784.

⁴⁴ L. DH 14.; KEK 1785.

⁴⁵ L. KEK 1780.

⁴⁶ L. KEK 1781., 1797.; VS 61.

⁴⁷ L. KEK 1786-1789. /„Soha nem szabad rosszat tenni azért, hogy abból jó származzék.” „Az *aranyszabály*: »Amit akartok, hogy veletek tegyenek az emberek, ti is tegyétek velük« (Mt 7,12).” – l. Lk 6,31; Tób 4,15; „Jobb, ha nem teszel olyat, »ami miatt testvéred megütközik, megbotránkozik vagy meginog« (Róm 14,21).”/, 1799.

HÁMORI A.: AZ ERKÖLCSI NEVELÉS AZ OKTATÓI SZABADSÁG ...

sanként szinte megvakul”. Ilyen esetben tehát az ember felelős a rosszért; a lelkiismeret elveszíti méltóságát, mert *vétkesen* téves. Az erkölcsi lelkiismeretnek a tévedéseitől való megszabadulásért azonban akkor is fáradozni kell, ha az illető személynek nem számítható be az általa elkövetett rossz. A *lelkiismeret szabadsága* ugyanis soha nem az igazságtól, hanem mindig az *igazságban való szabadság*, melynek megismeréséért az ember felelős.⁴⁸

A fentiekből kiderül, hogy a *szolgálat* az alázat erényének értelmében Isten és az emberek szolgálatát jelenti, mely a szeretet rendjéből következik.⁴⁹ Ennek a szolgálatnak igen fontos, kiemelkedő területe az oktató, a tanár nevelői szolgálata. Olyan szolgálatról van szó, amely különlegesen nagy felelősséggel jár; az ifjúság helyes erkölcsi fejlődésének jelentékeny segítségéről, melynek az igazságon kell alapulnia, az igazságosságban kell épülnie, és a szeretet, az igaz, önzetlen szeretet kell, hogy éltesse, s így a szabadságban napról napra emberibb egyensúlyt kell találnia. Ez az a szolgálat, amelyre az educans hivatott, ez méltó hozzá, ez az, vagyis a másik ember, az educabilis-educandus tökéletesítésében, jóban való kibontakoztatásában, boldogításában való segítség, ami tökéletesíti, boldoggá teszi őt. Ebben a mély, kölcsönös és felemelő kapcsolatban (közösségben) a nevelő és a növendék valóban növekszik az igazságban és az önzetlen, őszinte szeretetben. E szép hivatásra, szolgálatra, önzetlen, viszonzást nem váró szeretetre buzdítom szívből oktatói pályára készülő Hallgatóinkat, hogy a valóban szükséges „reformok” megtörténjenek.

Isten áldását kérem Valamennyiük életére és szolgálatára!

⁴⁸ L. GS 16.; KEK 1790-1794., 1800-1802.; VS 62-64. Vonatkozó irodalom pl. Beran Ferenc, *A keresztény erkölcs alapjai*, 66-78.; Boda László, *A keresztény erkölcs, alapkérdései*, 118-150.; Bolberitz Pál, *Az erkölcsi cselekedet feltételei*, 53-58.; Bolberitz Pál, *Az etika alapelvei*, 49-58.; Bolberitz Pál, *A keresztény bölcelet alapjai*, 416-420.; Böckle, Franz, *A morálteológia alapfogalmai*, 70-81.; Häring, Bernhard, *Krisztus törvénye*, I, 154-203.; Pinckaers, Servais, *A keresztény erkölcssteológia forrásai*, 280-281.; Tarjányi Zoltán, *Az erkölcssteológia története és alapfogalmai*, 102-126.; Varga Andor, *Az erkölcsi élet alapjai*, 122-129.; Weber, Helmut, *Általános erkölcssteológia*, 177-245.

⁴⁹ L. KEK 9., 24., 119., 132., 333., 340., 553., 852., 873., 903., 910., 983., 1069-1070., 1143., 1536., 1569-1570., 1596., 2239.; LG 29., 41.